

УДК 339.561

Гаврилюк О. М.

gavrulykoleh@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-9254-5073

здобувач вищої освіти, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

ІНСТРУМЕНТИ ЕФЕКТИВІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТА ЕКСПОРТУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Анотація. У дослідженні наголошується на значному ще нереалізованому потенціалі вітчизняної економіки щодо виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції на експорт. Україна має добрі природно-кліматичні, людські, матеріально-технічні та інші ресурси та можливості для збільшення ефективного виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції, а також її експорту на зовнішні ринки. Метою дослідження є обґрунтування дієвих інструментів і засобів підвищення ефективності вітчизняного виробництва та експорту сільськогосподарської продукції. Показано, що це дає змогу підвищити ефективність аграрного бізнесу, розвивати інфраструктуру сільської місцевості, забезпечити зайнятість і дохід місцевого населення. Для України це означає збільшення обсягів виробництва та ВВП, додаткові інвестиції, збільшення обсягів експорту та валютних надходжень, внесок у продовольчу безпеку країн Європи та навіть світу. Зроблено висновок, що незважаючи на наявність позитивних тенденцій щодо збільшення обсягів виробництва та реалізації вітчизняної сільськогосподарської продукції на експорт, наявний потенціал тут ще далекий від реалізації. Обґрунтовано напрями, механізми та засоби підвищення обсягів та ефективності виробництва та експорту сільськогосподарської продукції вітчизняних підприємств. Визначено, що інструментарій реалізації потенціалу вітчизняного виробництва та експорту сільськогосподарської продукції має бути зорієнтований, з одного боку, на стимулювання збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, зниження рівня її споживання і підвищення рентабельності, збільшення якісних характеристик продукції та її конкурентоспроможності, а, з іншого боку, збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції з покращенням її просторово-структурних характеристик. Доведено, що інструментами першого напрямку є: техніко-технологічна модернізація виробничої та переробної бази, посилення конкурентоспроможності продукції, що експортується; удосконалення фінансового, ресурсного та інвестиційного забезпечення виробничої бази; удосконалення матеріально-технічного та технологічного забезпечення виробництва та переробки сільськогосподарської продукції тощо. Обґрунтовано, що інструментами другого напрямку слід визначити: модернізацію організаційно-управлінської системи планування виробництва, переробки та експорту сільськогосподарської продукції; створення структур, відповідальних за локальну та функціональну інтеграцію суб'єктів – учасників виробництва та експорту сільськогосподарської продукції; побудова системи управління розвитком виробничо-експортної інфраструктури тощо.

Ключові слова: аграрна продукція, аграрний експорт, аграрний сектор економіки, виробництво, експортна діяльність, аграрні підприємства.

Gavrulyk Oleh

gavrulykoleh@gmail.com, ORCID ID: 0009-0007-9254-5073

Postgraduate, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

TOOLS FOR INCREASING THE EFFECTIVENESS OF PRODUCTION AND EXPORT OF AGRICULTURAL PRODUCTS

Abstract. The study emphasizes the significant still unrealized potential of the domestic economy in terms of production and sale of agricultural products for export. Ukraine has good natural and climatic, human, material, technical and other resources and opportunities for increasing the

effective production of high-quality agricultural products, as well as their export to foreign markets. The purpose of the study is to substantiate the effective and efficient tools and means of increasing the efficiency of domestic production and export of agricultural products. It is shown that this makes it possible to make agricultural business more efficient, develop the infrastructure of rural areas, and provide employment and income to the local population. For Ukraine, this means an increase in production volumes and GDP, additional investments, an increase in export volumes and foreign exchange earnings, a contribution to food security in European countries and even the world. It was concluded that despite the presence of positive trends to increase the volume of production and sale of domestic agricultural products for export, the existing potential here is far from being realized. The directions, mechanisms and means of increasing the volume and efficiency of production and export of agricultural products of domestic enterprises are substantiated. It was determined that the toolkit for implementing the potential of domestic production and export of agricultural products should be focused, on the one hand, on stimulating the increase in the production of agricultural products, reducing the level of its consumption intensity and increasing profitability, increasing the quality characteristics of products and their competitiveness, and, on the other hand, to increase the volume of export of agricultural products with the improvement of its spatial and structural characteristics. It has been proven that the tools of the first direction serve as: technical and technological modernization of production and processing bases, strengthening the competitiveness of exported products; improvement of financial, resource and investment support of the production base; improvement of material and technical and technological support for the production and processing of agricultural products, etc. It is substantiated that the tools of the second direction should be defined as: modernization of the organizational and management system for planning production, processing and export of agricultural products; creation of structures responsible for the local and functional integration of subjects – participants in the production and export of agricultural products; building a management system for the development of production and export infrastructure elements, etc.

Key words: agrarian export, agrarian sector of the economy, agrarian products, export activity, agrarian enterprises.

JEL Classification: F10, F40, Q13, Q18

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-42-02>

Постановка проблеми. Нові реалії на довоєнному етапі в соціально-економічній та суспільно-політичній сферах дали поштовх для того, щоб аграрний комплекс України став одним із лідерів та ключових секторів національної економіки. Добре функціонування та подальший розвиток цього сектора мають величезне значення для загального економічного прогресу країни, національної та продовольчої безпеки, а також для розвитку внутрішніх та зовнішніх ринків продовольчих та непродовольчих товарів і добробуту населення. Однак в умовах повномасштабної війни цей сектор національної економіки зазнав чи не найбільшого дестабілізуючого впливу, що знову актуалізувало питання стимулювання нарощення обсягів та підвищення ефективності виробництва й експорту вітчизняної аграрної продукції на глобальні ринки.

Виробництво та експорт аграрної продукції є ключовою складовою частиною продовольчого сектора аграрно-промислового

комплексу. Щоб ефективно розвивати його в сучасних умовах, потрібно узгоджувати дії державних органів, місцевого управління та бізнес-підприємств для створення і зміцнення структури галузі та її територіального розподілу.

Зовнішньоекономічний потенціал українського аграрного сектора є значним, але його розвиток потребує більшої уваги та координації від учасників ринку. Формування та втілення ефективних організаційно-економічних механізмів є важливим завданням для реалізації повного потенціалу виробництва та експорту аграрної продукції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розробки та впровадження державної політики, що скеровані на підтримку та стимулювання збільшення обсягів виробництва і спрямування на експорт аграрної продукції вітчизняних підприємств, досліджуються й аналізуються у працях таких науковців, як, наприклад, І. Безп'ята

[1, с. 16-25], А. Брояка [2, с. 14-20], Т. Васильців [3, с. 90-101; 11, с. 855-864], Р. Лупак [3, с. 90-101; 11, с. 855-864], Н. Юрків [3, с. 90-101], А. Гречко [4, с. 146-155], І. Кицюк, І. Фіщук [5, с. 41-45], Ю. Дайновський, Б. Семак [6, с. 69-74], А. Прощаликіна, Т. Петренко [7, с. 22-26], М. Рахман, А. Книш [8, с. 180-184], Т. Сус, О. Ємець, С. Мовчун, С. Онишко, О. Цюпа [9, с. 150-159], Т. Шабатура [10, с. 138-146], Р. Бойко, М. Куницька-Ляш [11, с. 855-864] та інших.

Проте збільшення виробництва та експорту аграрної продукції в Україні обмежується різноманітними об'єктивними і суб'єктивними факторами, що діють як у межах країни, так і за її межами. Для покращення ситуації необхідно визначити та аргументувати шляхи впровадження нових, більш ефективних інструментів.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування дієвих інструментів і засобів ефективізації вітчизняного виробництва та експорту аграрної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток аграрного сектора має важливе соціальне й економічне значення, пов'язане зі збільшенням обсягів ВВП і створенням доданої вартості, реалізацією економічного потенціалу та зміцненням конкурентних позицій національного господарства, стимулюванням розвитку суміжних видів економічної діяльності та підприємництва, забезпеченням зайнятості і доходів сільського населення, покращенням якості життя на віддалених територіях та вирівнюванням таким чином просторових диспропорцій розвитку. Саме тому державна аграрна політика є однією з найважливіших складових державного регулювання економіки, що передбачає діяльність держави, спрямовану на створення необхідних для реалізації економічного потенціалу аграрного сектора інституційних, економічних, організаційних, професійно-психологічних та інших умов заради отримання економічного та соціального ефекту у вигляді розвитку сільських територій та забезпечення зайнятості значної частини населення.

Державна політика стимулювання збільшення обсягів виробництва та експорту аграрної продукції реалізується із застосуванням необхідних форм, методів, інструментів та засобів шляхом впливу на економічні процеси в сільському господарстві та пов'язаних із ним господарських сферах. Проте завдання дер-

жавного регулювання в аграрному секторі економіки значно ширші. Це формування сприятливого ділового та інвестиційного середовища в аграрній сфері та надання об'єктивно необхідної державної підтримки і сприяння, удосконалення аграрного законодавства, регулююча трансформація галузі, зорієнтована на модернізацію соціально-економічного розвитку сільських і віддалених територій, їх інфраструктури, покращення якості життя сільського та зайнятого в агропродовольчому секторі населення, гарантування продовольчої та екологічної безпеки, забезпечення рівного доступу усіх суб'єктів до ресурсів і результатів праці аграрного сектора, покращення структурних характеристик економіки, формування ресурсного забезпечення функціонування промисловості та засад розвитку національного господарства на стратегічній основі, включно з тенденціями зміни клімату, внутрідержавної та світової кон'юнктури. Для цього держава реалізує цільову, стимулюючу, нормативну, коригуючу, соціальну, контролюючу функції та безпосереднє управління неринковим сектором аграрної сфери.

Ефективність політики стимулювання збільшення обсягів виробництва та експорту аграрної продукції опирається на дотримання її базових принципів, якими є законність і недопущення втручання органів влади у господарську діяльність, захист прав і свобод суб'єктів аграрного підприємства, захист прав власності на землю, майно та результати праці, системність і комплексність державної політики, її передбачуваність і прозорість, послідовність та справедливість, зрозумілість, ефективність, стабільність, оптимальне поєднання адміністративно-правових та економічних важелів, підтримка та пріоритетність, цілеспрямованість та адресність, мобільність стимулювання і розвитку суб'єктів аграрного ринку та його інфраструктури.

Головними причинами все ще недостатнього рівня ефективності політики стимулювання збільшення обсягів виробництва та експорту аграрної продукції в Україні слід вважати: поглиблення диспаритету цін між продукцією сільського господарства та продукцією інших галузей, нестабільність доходів сільськогосподарських підприємств; низька мобільність ресурсів сільського господарства; несприятливі умови кредитування і страхування аграрного бізнесу; низький рівень конкуренції в галузі; несприятливі

умови для малого та середнього бізнесу на селі (фермерства); ресурсна обмеженість державного і місцевих бюджетів, наявність проявів корупції, надмірно інерційний характер діяльності органів державної влади; недосконалість інституціонального середовища розвитку галузі; неузгодженість прикладних засад аграрної політики з положеннями державної та регіональної економічної політики; низький рівень інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки; низький рівень галузевих і міжгалузевих інтеграційних зв'язків між суб'єктами господарювання в АПК; нерозвиненість мережі сільськогосподарських дорадчих служб.

Результати досліджень автора дозволяють виокремити такі перспективні цільові орієнтири для подальшого вдосконалення політики стимулювання збільшення обсягів виробництва та експорту аграрної продукції в Україні: формування моделі аграрної сфери зосередження виробництва у великотоварних, високоефективних, інноваційних агроструктурах, які використовують новітні техніку і технології; запровадження національних інструментів підтримки сільського господарства через застосування бюджетних субсидій (для підготовки аграрного сектора до директив, прийнятих в ЄС відповідно до Спільної аграрної політики); соціальна підтримка дрібних і середніх фермерських господарств; корпоратизація ферм та посилення їх економічної ролі у виробництві товарної продукції; розбудова інфраструктури, зокрема кооперативної, аграрного виробництва та ринку збуту його продукції; регламентування виробництва горизонтально і вертикально інтегрованих структур, суб'єктів системи споживчої кооперації; посилення співпраці аграрного сектора з освітніми та науковими установами, дослідницькими структурами; ув'язка програм розвитку агропромислового комплексу з соціальною перебудовою села.

У відповідності до цих концептуальних положень стратегічними напрямками політики стимулювання збільшення обсягів виробництва та експорту аграрної продукції слід визначити: гарантування продовольчої та екологічної безпеки держави, перетворення аграрного сектора на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки, забезпечення його належної ролі у комплексному розвитку сільських територій, вирішенні соці-

альних проблем на селі, удосконалення пропорцій та забезпечення контролю за структурою внутрішнього виробництва і споживання основних видів сільськогосподарської продукції.

Механізми та засоби державної аграрної політики потрібно зосередити на вирішенні таких важливих завдань стимулювання збільшення обсягів виробництва та експорту аграрної продукції, як: матеріально-технічне переоснащення його суб'єктів, у тому числі засобами активізації розвитку суміжних галузей та видів економічної діяльності; розвиток об'єктів інфраструктури аграрного ринку та полегшення доступу сільськогосподарських виробників до інструментів внутрішньої і зовнішньої торгівлі; обмеження практики концентрації сільськогосподарських угідь у межах одного власника; формування економічних механізмів активізації розвитку горизонтально-вертикальної інтеграції та кооперації між суб'єктами господарювання в аграрній сфері; стимулювання сталого розвитку сільських територій та раціонального природокористування в розрізі економічної, соціальної та екологічної сфер; формування економічних та психологічних стимулів особистих селянських господарств до трансформації у малі сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства.

Відтак інструментарій регулювання слід сфокусувати за двома напрямками: економічні заходи зі збільшення обсягів та підвищення рівня ефективності внутрішнього виробництва вітчизняної аграрної продукції; організаційні заходи з нарощення обсягів експорту вітчизняної аграрної продукції та зростання ефективності діяльності експортерів (рис. 1).

Таким чином, підвищення ефективності механізмів політики стимулювання збільшення обсягів виробництва та експорту аграрної продукції може суттєво вплинути на розвиток аграрної сфери України та експорту, але потребує: проведення низки заходів у межах фіскальної, інвестиційної та кредитної політики, спрямованої на поповнення капіталу та фінансово-інвестиційних ресурсів галузі; розбудови інституціонального середовища в АПК; подолання корупції в системі управління розвитком, адміністрування та державного нагляду і контролю; активізації антимонопольного регулювання та сприяння конкуренції; посилення суспільного контролю за діями влади щодо підтримки аграрного виробництва і розвитку сільських територій.

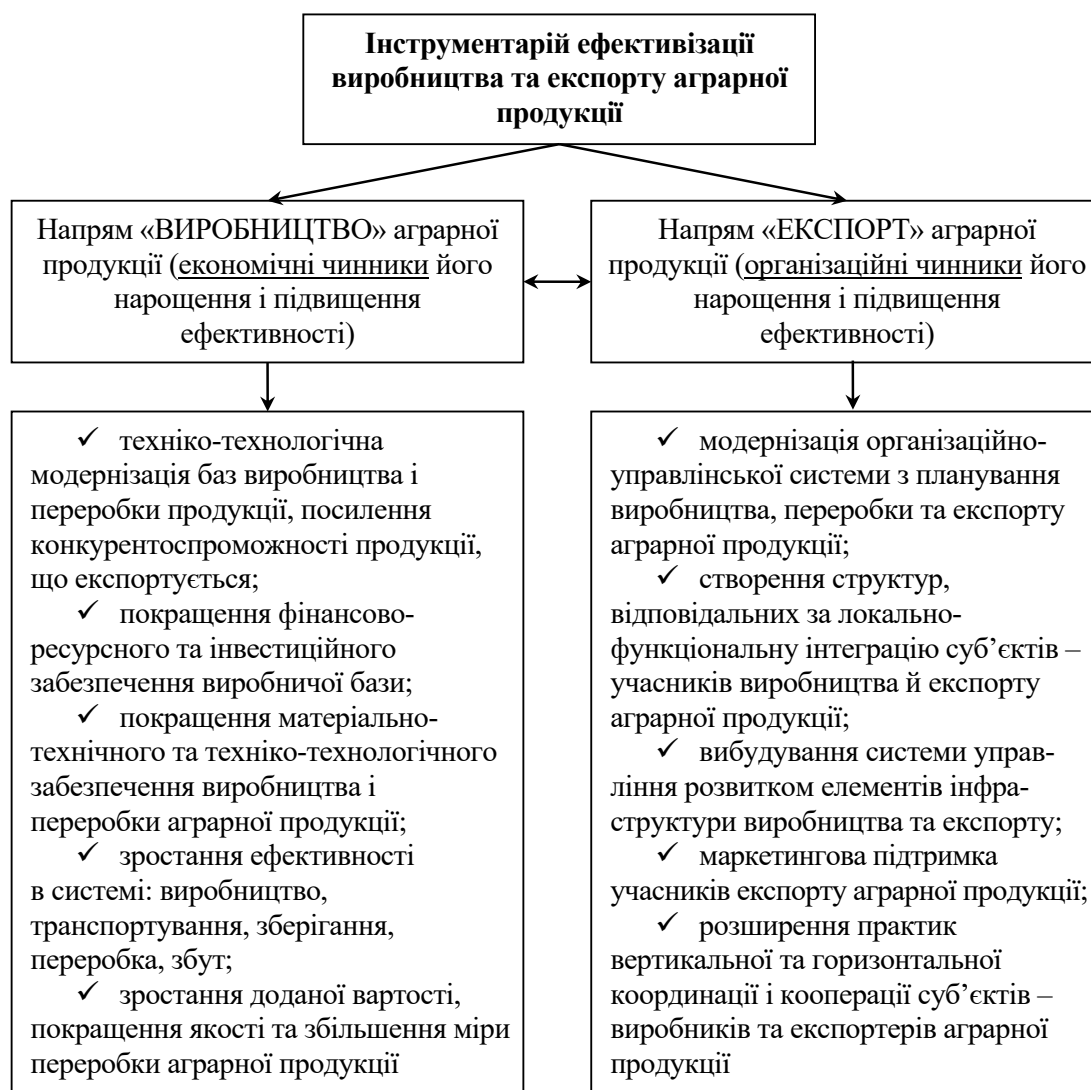

Рис. 1. Організаційно-економічний інструментарій стимулювання нарощення обсягів та ефективності експорту аграрної продукції

Джерело: авторська розробка

Реалізація дієвих і ефективних заходів за цими напрямами також матиме суттєвий вплив на параметри розвитку галузі, забезпечення зайнятості і продовольчої безпеки України.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Реалізація потенціалу вітчизняного виробництва та експорту аграрної продукції значною мірою залежить від удосконалення інструментарію їх стимулювання та нарощення ефективності. Такий інструментарій має бути орієнтований, з одного боку, на стимулювання збільшення обсягів виробництва аграрної продукції, зниження рівня його витратомісткості й підвищення рентабельності, зростання якісних характеристик продукції і її конкурентоспро-

можності, а, з іншого боку, на збільшення обсягів експорту аграрної продукції з покращенням його просторово-структурних характеристик.

Відтак інструментарій регулювання слід сфокусувати за двома напрямами:

(1) економічні заходи зі збільшення обсягів та підвищення рівня ефективності внутрішнього виробництва вітчизняної аграрної продукції;

(2) організаційні заходи з нарощення обсягів експорту вітчизняної аграрної продукції та зростання ефективності діяльності експортерів.

Інструментами першого напрямку слугують: техніко-технологічна модернізація баз виробництва і переробки продукції, поси-

лення конкурентоспроможності продукції, що експортується; покращення фінансово-ресурсного та інвестиційного забезпечення виробничої бази; покращення матеріально-технічного та техніко-технологічного забезпечення виробництва і переробки аграрної продукції; зростання ефективності в системі: виробництво, транспортування, зберігання, переробка, збут; зростання доданої вартості, покращення якості та збільшення міри переробки аграрної продукції.

Інструментами другого напряму слід визначити наступні: модернізація організаційно-управлінської системи з планування виробництва, переробки та експорту аграрної продукції; створення структур, відповідальних за локально-функціональну інтеграцію суб'єктів – учасників виробництва й експорту аграрної продукції; вибудування системи управління розвитком елементів інфраструктури виробництва та експорту; маркетингова підтримка учасників експорту аграрної продукції; розширення практик вертикальної та горизонтальної координації і кооперації суб'єктів – виробників та експортерів аграрної продукції.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері стосуються обґрунтування обсягів та джерел формування ресурсного забезпечення реалізації інструментарію стимулювання збільшення обсягів та ефективізації виробництва й експорту вітчизняної аграрної продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безп'ята І. Зовнішньоекономічна діяльність аграрного сектора – джерело надходження іноземних інвестицій. *Економічний дискурс*. 2016. Вип. 3. С. 16–25.
2. Брояка А.А. Адаптація зовнішньоторговельної діяльності аграрних підприємств до сучасних економічних умов. *Економіка, фінанси, право*. 2016. № 4/2. С. 14–20.
3. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Волошин В.І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення економічної безпеки України. *Економіка України*. 2021. Вип. 2. С. 32–51.
4. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Юрків Н.Я. Інституційне забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості та АПК на регіональному рівні. *Фінанси України*. 2012. № 3. С. 90–101.
5. Гречко А.В. Імплементация зарубежного опыта стратегического управления на отечественных предприятиях аграрного сектора. *Еконо-*

мічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут». 2021. № 19. С. 146–155.

6. Дайновський Ю.А., Семак Б.Б., Вовчанська О. М. Стратегічне значення комунікацій як складової маркетингового потенціалу підприємства. *Підприємництво і торгівля*. 2018. № 22. С. 69–74.

7. Пітель Н.Я. Проблеми розвитку експортно-орієнтованої діяльності аграрної сфери економіки України. *Агросвіт*. 2019. № 16. С. 25–34.

8. Прошаликіна А.М., Петренко Т.С. Місце України на світовому ринку продукції АПК. *Агросвіт*. 2018. № 11. С. 22–26.

9. Рахман М.С., Книш А.С. Аналіз тенденцій розвитку експортно-імпорتنих операцій сільськогосподарської продукції України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 45. С. 180–184.

10. Сус Т., Ємець О., Мовчун С., Онишко С., Цюпа О. Формування стратегії інноваційного розвитку аграрного сектора та фінансування її реалізації. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 6(47). С. 150–159.

11. Шабатура Т. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектора національної економіки в умовах економічної глобалізації. *Економічний вісник Причорномор'я*. 2021. № 1. С. 138–146.

12. Lupak R., Mizyuk B., Zaychenko V., Kunytska-Iliash M., Vasylytsiv T. Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2022. Vol. 8. № 1. P. 70–88.

REFERENCES

1. Bezp'iyata, I. (2016), Zovnishn'oeconomichna diial'nist' ahrarnoho sektora – dzherelo nadkhodzhennia inozemnykh investytsij, *Ekonomichnyj dyskurs*, is. 3, pp. 16–25.
2. Broiaka, A. A. (2016), Adaptatsiia zovnishn'otorhovel'noi diial'nosti ahrarnykh pidpriemstv do suchasnykh ekonomichnykh umov, *Ekonomika, finansy, pravo*, no. 4/2, pp. 14–20.
3. Vasylytsiv, T. H., Lupak, R. L., Voloshyn, V. I. (2021), Stratehichni imperatyvy derzhavnoi polityky protydii hibrydnykh zahrozam i zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy, *Ekonomika Ukrainy*, is. 2, pp. 32–51.
4. Vasylytsiv, T. H., Lupak, R. L., Yurkiv, N. Ya. (2012), Instytutsijne zabezpechennia rozshyrennia finansovykh mozhlyvostej pidpriemstv promyslovosti ta APK na rehional'nomu rivni, *Finansy Ukrainy*, no. 3, pp. 90–101.
5. Hrechko, A. V. (2021), Implementatsiia zarubizhnogo dosvidu stratehichnogo upravlinnia na vitchyznianskykh pidpriemstvakh ahrarnoho sektoru, *Ekonomichnyj visnyk NTUU «Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut»*, no. 19, pp. 146–155.

6. Dajnovs'kyj, Yu. A., Semak, B. B., Vovchans'ka, O. M. (2018), Stratehichne znachennia komunikatsij yak skladovoi marketynhovooho potentsialu pidpriemstva, *Pidpriemnytstvo i torhivlia*, no. 22, pp. 69–74.

7. Pitel', N. Ya. (2019), Problemy rozvytku eksportoorientovanoi diial'nosti ahrarnoi sfery ekonomiky Ukrainy, *Ahrosvit*, no. 16, pp. 25–34.

8. Proshalykina, A. M., Petrenko, T. S. (2018), Mistse Ukrainy na svitovomu rynku produktsii APK, *Ahrosvit*, no. 11, pp. 22–26.

9. Rakhman, M. S., Knysh, A. S. (2019), Analiz tendentsij rozvytku eksportno-importnykh operatsij sil's'kohospodars'koi produktsii Ukrainy, *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, is. 45, pp. 180–184.

10. Sus, T., Yemets', O., Movchun, S., Onyshko, S., Tsiupa, O. (2022), Formuvannia strate-

hii innovatsijnoho rozvytku ahrarnoho sektora ta finansuvannia ii realizatsii, *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no. 6(47), pp. 150–159.

11. Shabatura, T. (2021), Rozvytok eksportnooho potentsialu ahrarnoho sektoru natsional'noi ekonomiky v umovakh ekonomichnoi hlobalizatsii, *Ekonomichnyj visnyk Prychornomor'ia*, no. 1, pp. 138–146.

12. Lupak, R., Mizyuk, B., Zaychenko, V., Kunytska-Iliash, M., Vasyltsiv, T. (2022), Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy, *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 8, no. 1, pp. 70–88.

*Стаття надійшла до редакції
22 серпня 2024 року*